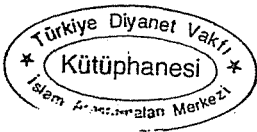

tasavvuf

İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi

Ankara, 2001

Klâsiklerimiz/IV

“Keşfü'l-Mahcûb”

(Ebu'l-Hasen Ali bin Osman

bin Ebî Ali el-Hucvirî-ö. 465/1072)

Mustafa AŞKAR

Doç. Dr., Ankara Ü. İlähiyat Fakültesi

Ebu'l-Hasen Ebî Ali el-Hucvirî'nin tanıtacağımız *Keşfü'l-Mahcûb* adlı bu eseri, aslı Farsça yazılmış, tasavvufun teorik ve pratik konularını sistemli bir şekilde ele alan mühim bir tasavvuf klâsiğidir. Birçok ilim adamının bu tasavvuf klâsiğini ve müellifini takdir ettiğini görüyoruz. Hucvirî, diğer tasavvuf klâsiklerinden farklı olarak bu eserinde hayat hikâyesini anlattığı her sūfinin en dikkate değer bir kaç sözünü ele alır ve yorumlar yapar. Diğer taraftan gezdiği memleketlerde görüştüğü sūfilerden bizzat nakillerde bulunmuş, karşılaştığı olaylar hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca Hucvirî, tasavvufu yanlış anlayan ve yanlış uygulayanları şiddetle eleştirmiş, tasavvufun otokritik sistemini en cesur bir tarzda işletmiştir.

A. Ebû Ali el-Hucvirî'nin Hayatı

Tasavvuf konusunda Farsça olarak yazılan en eski eser sayılan *Keşfü'l-Mahcûb* isimli bu tasavvuf klâsiğinin müellifi, Ebu'l-Hasen Ali bin Osman bin Ebî Ali el-Cüllabî el-Hucvirî'dir. Lâkâbı “Gaznevî” olarak anıldığı gibi, aynı bölgede yer alan Cüllâb ve Hücvir'den dolayı “Cüllâbî” veya “Hucvirî” diye de bilinir. Cüllâb ve Hücvir, Gazne'nin iki mahallesidir. Hucvirî'nin ismi bazı kaynaklarda “Hazine bahşeden din adamı” anlamına gelen, *Data Gensbabı* olarak geçmektedir. Hucvirî, uzun asırlardan beri Hindistan ve Pakistan bölgesinde bu isimle bilinmektedir. Hucvirî, Gazneliler döneminde Gazne'de doğmuş ve hayatının tamamını bu devletin gölgesinde geçirmiştir. Müellifin doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Hucvirî'nin ailesi hakkında da kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Sadece onun Gazne'de zühd ve takvâsıyla meşhur bir aileye mensup

olduğu bildirilmektedir.¹ Babasının adı, Şeyh Osman bin Ebû Ali'dir.

Hucvirî, Gazne'de babası Şeyh Osman'dan ilk dinî bilgileri aldıktan sonra devrindeki ulemânın geleneğine uyarak çeşitli yerleri gezmeye başladı. Suriye, Azerbaycan, Irak, Hindistan, Cürcan, Horasan gibi bölgeleri dolaştığı anlaşılmaktadır. Bir ara müşşidinin vasiyeti üzerine Hindistan'a gitti. Lahor şehrinin batısında Rava ırmağı kıyısında yaptırdığı mescidde talebelere ders vermeye ve İslâmîyet'i yaymaya başladı. Onun bu faaliyetleri sayesinde birçok Hintli Müslüman oldu. Bu arada tasavvufa dair eserler yazdı. Eserlerinin sayısı on ikiye ulaşmaktadır. O arada Hint racaları birleşerek Lahor'u muhasara edip, Müslümanları esir aldılar. Arkasından Gazneli Sultanı Mevdûd'un Hintlileri yenerek, kurtardığı beş bin Müslüman arasında Hucvirî de vardı. Hucvirî, Lahor'da 465/1072 yılında vefat etti.²

B. Keşfü'l-Mahcûb'un Yazılış Sebebi

Hucvirî'nin günümüze kadar ulaşmış yegâne eseri, Keşfu'l-Mahcûb'dur. Katip Çelebi, eserin adını *Keşfu'l-Mahcûb li Erbâbi'l-Kulûb* şeklinde verir ki, eseri görmeden yazdığı anlaşılmaktadır.³ Ayrıca tasavvuf tarihinde ilk defa Farsça yazılan eser olma özelliğiyle beraber, tasavvufun teorik ve pratik yönünü en detaylı bir biçimde anlatan bir eserdir. Bundan önce bu tarz bir eser o dilde yazılmamıştır. Arapça'da Ebû Nasr es-Serrâc'ın *el-Lüma*'ı ne ise, Farsça'da Keşfu'l-Mahcûb'un değeri de odur. Her ikisi de yazılmış olduğu dilin ilk tasavvuf kaynaklarıdır. Tasavvuf konusunda muhteva açısından en geniş eserler bunlardır. Hucvirî, eserini yazarken, Sülemî'nin *Tabakâtü's-Sûfiyye*'sinden, Serrâc'ın *Lüma*'ından, Kuşeyrî'nin *er-Risâle*'sinden yararlanmış, aynı şekilde kendinden sonra telif edilen *Nefehât* gibi eserleri etkilemiştir.

Hucvirî, bu eserini Ebû Saîd Hucvirî isimli bir vatandaşın, tarîkatin usûlleri, sûfilerin makamları, sözleri ve davranışları hakkındaki soruları üzerine yazdığını bildirmektedir.⁴ Hucvirî, eseri yazmadan önce kitabın konusunu zihninde

1 Gulâm Surûr, *Hazînetü'l-Asfiyâ*, c. II, Lahor 1914, s. 233.

2 Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, haz. Abdülhadî Kindil, (Tercüme edenin girişi), (Dâru'n-Nahdatü'l-Arabiyye) Beyrut 1980, ss. 39-71; Lâmiî Çelebi, *Nefehâtü'l-Üns Tercümesi*, İstanbul 1289, s. 356; Müstakimzâde, *Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Niseb ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*, Süleymaniye Ktb. (Hâlet Efendi Bl.), no. 628, v. 439b; Abdülmun'im Hafnî, *el-Mevsûatü's-Sûfiyye*, (Dâru'r-Reşâd) Kahire 1992/1412, ss. 401-402; Süleyman Uludağ, "Hucvirî", *DİA*. c. XVIII, İstanbul 1998, ss. 458-460.

3 Katip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, c. II, s. 1494. Ayrıca aynı isimde İsmailî Gnostizmi ele alan *Keşfu'l-Mahcûb* adında bir eser daha vardır ki, bunları birbirine karıştırmamak lâzımdır. Bkz. Ebû Yakub Sicistanî, *Keşfu'l-Mahcûb*, haz. Henri Corbin, (Kitabhâne-i Tahürî) Tahran 1358/1979.

4 Bkz. Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, tas. Zhukovsky, takd. Kasım Ensarî, 3. bs., (Kitabhane-i Tahürî), 1375, s. 7; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, (Tercüme edenin girişi), ss. 112-113.

canlandırmış, eserin ana hatlarını belirlemiş ve ondan sonra bu plân üzerine yazmıştır. Hucvirî'nin eserde daha evvel yazdığı veya ileride yazacağı hususlara atıflarda bulunması, eserin yazılış plânına dikkatle uyduğunu göstermektedir. Eserde lüzumsuz uzatmaların, gereksiz teferruatların yer almamasının bu titizliğin bir eseri olduğu anlaşılmaktadır. Hucvirî eserini tasavvufî âdâb ve erkânın ne olduğunu ve bunların şeriatın zahirine nasıl uygun düştüğünü göstermek amacıyla yazmış ve bunu da büyük oranda gerçekleştirmiştir.

C. Keşfu'l-Mahcûb'un Yazma ve Baskılı Nüshaları, Tercümelere

Gerek İslâm âlemindeki kütüphanelerde gerekse batıdaki kütüphanelerde Keşfu'l-Mahcûb'un pek çok yazma nüshası mevcuttur. Eserin yazma nüshaları dünyanın farklı kütüphanelerindedir.⁵ Eser ilk defa 1903'de Lahor'da basıldı. Nicholson eserin bu baskısını esas alarak İngilizce'ye çevirdi ve yayınladı.⁶ 1926'da Rus şarkiyatçısı Zhukovsky eseri, Farsça nüshasını tashih ve tahkik yaparak, Leningrad'ta Rusça 57 sayfalık bir inceleme yazısıyla birlikte neşretti. Zhukovsky, eserin tenkitli ve ilmî neşrini yaparken Viyana, Taşkent, Semerkand, Petersburg ve Paris nüshalarını esas alarak yapmıştır. Bu çalışmanın İran'da tamamı Farsça olan baskısı, Kasım Ensarî'nin takdimi ile yayınlanmıştır.⁷

Keşfu'l-Mahcûb, XX. yüzyılın başına kadar hiçbir dile tercüme edilmemiştir. Özellikle eserin Osmanlı ulemâsı tarafından tanınmamış olması ve tercüme edilmemiş olması dikkat çekicidir. *Keşfu'l-Mahcûb* ilk defa Reynold A. Nicholson tarafından *A Translation of The Kashf al-Mahjûb The Oldest Treatise on Sufism* adıyla, Lahor baskısı ve British Museum nüshalarını kıyas ederek İngilizce'ye tercüme etmiştir.⁸ Tercüme 1911 yılında yayınlanmıştır. Nicholson bu tercüme yaparken tercümede bazı yerleri atlamış ve böylece İngilizce tercüme kısaltılmış bir tercüme hâlini almıştır. Arkasından İs'âd Abdülhadi el-Kındîl, *Keşfu'l-Mahcûb* hakkında bir doktora tezi yapmış ve bu akademik çalışmanın arkasından eserin Farsça'dan Arapça'ya tercümesini 1983 yılında tamamlayıp, yayınlamıştır.

5 Bkz. Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, (Tercüme edenin girişi), ss. 185-186.

6 Bkz. Hucvirî, *A Translation of The Kashf al-Mahjûb, The Oldest Persian Treatise on Sufism*, (E.J.W. Gibb Memorial) London 1911, 420 s.

7 Bkz. Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, tas. Zhukovsky, takd. Kasım Ensarî, (Kitabhane-i Tahuri), 1375, 607 s. Burada tanıtım esnasında İs'âd Abdülhadi Kındîl tarafından yapılan Arapça tercümesi esas alınmıştır. Bkz. Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, haz. Abdülhadi Kındîl, (Dâru'n-Nahdatü'l-Arabiyye) Beyrut 1980, 709 s. Eser hakkında aynı şahıs, Kahire-Aynu's-Şems Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne bağlı olarak el-Hucvirî ve *Mezhebubû fi't-Tasavvuf kemâ Yebdû min Kitâbihî Keşfi'l-Mahcûb* adıyla 1969'da doktora yapmıştır. Bkz. Abdülhadi Kındîl, el-Hucvirî ve *Mezhebubû fi't-Tasavvuf kemâ Yebdû min Kitâbihî Keşfi'l-Mahcûb*, (Dr. Tezi), Aynu's-Şems Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi, Kahire 1969.

8 Bkz. Reynold A. Nicholson, *A Translation of The Kashf al-Mahjûb The Oldest Treatise on Sufism*, London 1911, 420 s.

Zaten eserin Arapça tercümesinin giriş kısmındaki 188 sayfalık takdim bölümü bunu ispat eder mahiyettedir. Yine ikinci bir tercümesi, Ebu'l-A'zam tarafından yapıp yayımlanmıştır. Ancak bu ikincisi Farsça aslından değil İngilizce'sinden yapılmıştır. Ayrıca eser Süleyman Uludağ tarafından dilimize çevrilmiştir.⁹

D. Keşfü'l-Mahcûb'un Muhtevası ve Kaynakları

Eser iki ana kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, müellifin yazdığı mukaddimeden sonra ilk altı babta sırayla, ilim, fakr, tasavvuf, giyim, fakr hakkında görüşler, melâmet konuları detaylarıyla anlatılır.¹⁰ Yedinci bölümden on üçüncü bölüme kadar sırayla şu kesimlerin terceme-i hâlleri anlatılır: Sahabeden zâhid kimseler, ehl-i beytten imamlar, ehl-i suffe, tabiîn ve ensardan zâhidler, tebe-i tabiîn'in zâhidleri, müteahhirinden önde gelen sûfîler, farklı beldelerin sûfîleri olmak üzere toplam 114 zâhid ve sûfî'nin biyografisi yer alır. Eserde yer alan Sahabe, Tabiîn ve mutasavvıflar şunlardır: Hz. Ebûbekir, Ömer bin Hattab, Osman bin Affan, Ali bin Ebû Tâlib, Hasan bin Ali, Hüseyin bin Ali, Zeynelâbidin, Muhammed Bâkır, Câfer Sâdık, Veysel Karânî, Herim bin Hayyan, Hasan Basrî, Saîd bin Müseyyeb, Habib Acemî, Mâlik bin Dinar, Ebû Hatim Râî, Ebû Hazim Medenî, Muhammed bin Vâsi', Ebû Hanîfe, Abdullah bin Mübârek, Fudayl bin İyaz, Zunnûn Mısrî, İbrahim bin Edhem, Bişr Hafî, Bayezîd Bistamî, Hâris Muhasibî, Davud Tâî, Serî Sakatî, Şakîk Belhî, Ebû Süleyman Daranî, Ma'rûf Kerhî, Hâtem Asam, İmam Şafî, Ahmed bin Hanbel, Ahmed bin Ebû Havarî, Ahmed bin Hadraveyh, Ebû Türrâb Nahşebî, Yahya bin Muaz Râzî, Hamdun Kassâr, Mansur bin Ammar, Ahmed bin Asım Antakî, Abdullah bin Hubeyk, Cüneyd Bağdadî, Ebû Hüseyin Nuri, Ebû Osman Hirî, İbn Cellâ, Ruveym, Yûsuf bin Hüseyin Razî, Semnun Muhib, Şah Şucâ Kirmanî, Amr bin Osman Mekkî, Sehl bin Abdullah Tüsterî, Ebû Abdullah Belhî, Hakîm Tirmizî, Ebûbekir Verrâk, Ebû Saîd Harraz, Ali bin Sehl İsfahanî, Hayru'n-Nessâc, Ebû Hamza Horasanî, İbn Mesrûk, Ebû Abdullah Mağribî, Ebû Hasan bin Ali Cüzcanî, Ebû Muhammed Cerirî, Ebû Abbas Ahmed bin Sehl Ademî, Hallâc-ı Mansûr, İbrahim bin Ahmed Havvas, Ebû Hamza Bağdadî, Ebûbekir Vasıtî, Şiblî, Cafer bin Nusayr el-Huldî, Ruzbarî, Ebû Abbas Seyyarî, İbn Hafif, Ebû Osman Said bin Selâm, Nasrabâzî, Husrî, Ahmed bin Muhammed Kassab, Ebû Ali Dekkâk, Harakanî, Dabistanî, Ebû Said Mihenî, Hutî, Kuşeyrî, Ebû Abbas Şakkânî, Ebû Kâsim Cürcanî, Muzaffer bin Ahmed bin Hamdan.

9 Eser, Süleyman Uludağ tarafından *Keşfü'l-Mahcûb*: Hakikat Bilgisi adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bkz. Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb: Hakikat Bilgisi*, ter. Süleyman Uludağ, (Dergâh Yayınları) İstanbul 1982, 608 s.

10 Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, haz. Abdülhadî Kindil, (Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye) Beyrut 1980, ss. 203-266.

On dördüncü bölümle başlayan ikinci ana kısımda ise, şu tasavvuf ekolleri anlatılır: Muhasibiyye, Tayfuriyye, Kassariyye, Cüneydiyye, Nuriyye, Sehliyye, Hakimiyye, Harrâziyye, Hafifiyye, Seyyâriyye, Hulûliyye, Hulmâniyye. Bu tasnif ilk defa Hucvirî'de yer alır, daha sonrakiler ondan nakille zikrederler. Bundan sonra her başlık, Keşfu'l-Hicab, yani o konuda perdenin açılması espirisiyle anlatılır. Bu şekilde perdelerin kaldırılarak on bölümde anlatıldığı konular şunlardır: marifetullah, iman, temizlik, abdest, namaz, zekât, oruç, hac. Arkasından eserin âdâb bölümüne geçilir. Âdâb konuları içinde, sohbet, yeme, yürüme, uyku, sefer, hazar, konuşma, susma, soru sorma, evlenme yer alır. Bundan sonra küçük bir bölüm hâlinde şu istlahlar ele alınır: hâl-vakit, makam-temkin, muhâdara-mükâşefe, kabz-bast, üns-heybet, kahr-lütuf, nefy-isbat, müsâmere-muhâdese, ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn, hakka'l-yakîn, ilim-ma'rifet, şeriat-hakikat, hak, hakikat, hatarât, vatanât, tams, rems, alâik, vesâit, zevâid, melce', münçî, külliyye, levâih, levâmi', tevâli', tavânk, latife, sır, necvâ, işaret, imâ, vârid, intübah, iş-tübah, karâr, inziac, âlim, muhdis, kadîm, ezel, ebed, zât, sıfat, isim, tesmiye, nefy, isbât, şey'ân, zıddân, gayrân, cevher, araz, cism, suâl, cevab, husn, kabîh, sefeh, zülum, adl, melek, hâtür, vâkı', ihtiyar, imühan, belâ, tahallî, tecellî, tahallî, şurûd, kusûd, istunâ', istufâ, istulâm, reyn, gayn, tevbe, telbis, şürb, zevk olmak üzere 93 tasavvufî kavram ele alınır. Son on birinci bölüm; keşfûl-hicâb semâ âdâbı hakkındadır. Son bölümü oluşturan bu kısımda sema meselesi detaylı bir şekilde anlatılır.

D. Keşfü'l-Mahcûb'un Metodu

Cüneyd-i Bağdadî tasavvuf ekolünün en önemli temsilcilerinden biri olan Hucvirî, Muhasibî kadar akla önem vermekle beraber, geniş, hür ve hoşgörülü bir anlayışa sahiptir. Hucvirî, tasavvufun özünü kavrayabilmek ve ifade edebilmek için akıl ve mantık ölçülerinin sonuna kadar kullanılması taraftandır. Bu hususta çağdaşı Kuşeyrî'den daha ileri olduğu söylenebilir. Hucvirî'nin bu eseri, kendinden önce yazılan Ebû Nasr es-Serrâc (ö.378/988)'in el-Lüma'ına oldukça benzemektedir.¹¹ Yine aynı dönemde yazılan Kuşeyrî (ö.465/1072)'nin er-Risâle'si de bu eserden etkilenmiş gözükmektedir.¹² Bu eserle ilgili olarak Schimmel'in değerlendirmesi şöyledir: *"Hucvirî'nin önemli yeniliği Keşfu'l-Mahcûb'u Farsça yazmış, tasavvuf edebiyatında yeni bir dönem başlatmış olmasındadır. Keşf, Farsça'nın başlangıç dönemindeki anıtlarındandır, anlatım bakımından da pek ilginçtir. Geçerli ve ünlü kitaplardandır ve başka kaynaklarda seyrek rastlanan birçok il-*

11 Benzer konuların karşılaştırması için bkz. Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, haz. ş. Abdülhadî Kırdil, (Tercüme edenin girişi), ss. 165-171.

12 Hucvirî, *a.g.e.*, ss. 172-175.

günç bilgi içerir. Yazarın sistemleştirme eğilimi zaman zaman aşırı giderse de, yaklaşımı ve konuyu dengeli ele alış açısından değerli büyüktür.¹³

Hucvirî bu eserinde sadece tasavvufî konuları aktarmakla kalmamış, gerekli açıklamalar ve özgün yorumlar yapmıştır. Gerektiği zaman yer yer eleştirilere de girmiştir. Böylesine geniş bir etüde sahip olan Hucvirî'nin eseri, tasavvuf araştırmalarında rahatlıkla başvurulabilecek kaynaklar arasındadır.

E. Keşfu'l-Mahcûb'un Tasavvufî Eserler Arasındaki Yeri

Keşfu'l-Mahcûb, tasavvuf klâsikleri denince hemen akla gelen eserlerden birisidir. Bundan önce Tasavvuf tarihinde tasavvufa dair birçok eser yazılmıştır, ancak Kelabazî'nin *et-Taarruf*unda da olduğu gibi Keşfu'l-Mahcub'da tasavvufî konular ele alınırken istifade edilen daha önceki eserlerin adı ve müellifleri zikredilerek literatüre katkıda bulunulmuştur. Bu eserlerden zamanımıza kadar gelen ve Hucvirî'ye kaynaklık eden başlıca eserler şunlardır:

1. *el-Lüma'*: Müellifi, Ebû Nasr Abdullah bin Ali es-Serrâc (ö. 378/988)'dir. Bilindiği gibi Serrâc tüm İslâm âlemini dolaşmış ve dönemindeki mutasavvıfların biyografilerini ve sözlerini toplamıştır. Tasavvuf literatüründe ilk klâsik tasavvufî eser olarak nitelendirilir. Sonradan yazılan hemen tüm eserlerde kaynak olarak kullanılmıştır. *el-Lüma'*, tasavvuf tarihi açısından önemli ve ilk kaynaklardan biri olmasına rağmen, müellifinin kendinden önceki rivayet ve bilgileri sadece rivayet etmekle yetinip, kendi fikir ve görüşlerini bildirmemiş olması dikkat çekmektedir. Hucvirî, Serrâc'tan farklı olarak bu hususta kendi değerlendirmeleri cesurca yapmış ve fikirlerini açıkça ortaya koymuştur. Diğer taraftan Hucvirî kendinden sonra geleceklere tasavvufî sözlerin nasıl yorumlanabileceğine dair bir örnek de oluşturmuş olmaktadır.

2. *Tabakâtü's-Sûfiyye*: Meşhur müellif Sülemî (ö. 412/1021)'nin sûfilerin biyografilerinin yer aldığı geniş bir eseridir. Şu ana kadar tasavvuf literatüründe bilinen ve mevcut en eski tabakât kitabıdır. Hucvirî eserinde özellikle biyografi hususunda geniş ölçüde yararlanmış olmasına rağmen, bilgileri aynen aktarmamış, ilâveler ve yorumlar eklemiştir. Sülemî, mutasavvıfların sözlerini sadece naklede, Hucvirî ise yorumlar yapar, kendi kanaatlerini ekler.

3. *Risâle*: Kuşeyrî (ö.465/1072)'nin eseridir. Mutasavvıfların biyografilerinin yanında, birçok tasavvufî kavram hakkında daha önce rivayet edilen söz ve fikirleri toplamıştır. Kuşeyrî, ele aldığı her tasavvufî mesele hakkında varsa âyet ve hadislerden başlayarak, sûfî sözleriyle de destekleyerek, konu hakkında zengin bilgiler verir. Ancak kendi fikir ve görüşlerine yer vermez. Diğer taraftan Hucvirî Keşfu'l-Mah-

cûb'da Kuşeyrî'nin biyografisini yer verir. Eserin Farsça matbû nüshasına mukaddime yazan Kasım el-Ensârî ile Arapçaya tercüme eden Abdülhâdî Kindîl *Keşfu'l-Mahcûb* ile yukarıda ele alınan el-Lüma', Tabakâtü's-Sûfiyye ve Risâle arasındaki benzerlik ve etkileşimleri mukayeseli olarak alıntılarla göstermeye çalışmışlardır.¹⁴

Neticede, *Keşfu'l-Mahcûb* özellikle metodoloji, içerik ve zengin yorumlarla ilk dönem tasavvuf klâsikleri arasında özel bir yeri haizdir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de birçok tasavvufî çalışmaya kaynaklık etmeye devam edecektir.

F. Keşfü'l-Mahcûb'un Tesirleri

Hucvirî, kendisinden sonra gelen mutasavvıflara doğrudan veya dolaylı olarak tesir eden büyük şahsiyetlerden biridir. Hucvirî'den sonra tasavvufa dair yazılan ve Keşfu'l-Mahcûb'dan etkilenen üç eser şunlardır: 1. *Esrârü't-Tevhîd*: Müellifi Muhammed bin Münevver bin Ebû Saîd'dir. Bu eser yaklaşık 574/1178 yıllarında yazılmıştır. Belli bir sûfinin hayatı, dervişleri ile münasebetleri hakkında ilk defa yazılan en geniş eser budur. Tekke âdâb ve gelenekleri hakkında V/XII. asırdaki tasavvufî hayata dair önemli bilgiler ihtiva eder. 2. *Tezkiratu'l-Evliyâ*: Feridüddin Attar'ın (ö. 618/1229) meşhur eseridir. Attar bu eserini yazarken *Keşfu'l-Mahcûb* ve *Esrârü't-Tevhîd*'den de yararlanmıştı. 3. *Nefehâtü'l-Ûns*: Molla Camî'nin (ö. 898/1492) meşhur eseridir. Molla Camî bu eserinde yer yer Keşfu'l-Mahcûb'dan yararlanmış ve burada olduğu gibi atıflarda bulunmuştur: “Kitâb-ı Keşfu'l-Mahcûb'da böyledir ki, Hakk Sübhanehû ve Teâlâ nübüvvet burhanını kıyamete dek baki kılmıştır ve evliyâyı ol burhan izharına sebep kılmıştır. Tâ daimî olarak Hakk'ın âyetleri ve Muhammed (a.s)'ın sıdkının delilleri zahir ola ve onları âlemin velîleri kılmıştır, âsumandan yağmur onların ayakları bereketi için yağar.”¹⁵

Molla Camî, Cürcanî, Şekânî, Hutlî, Muzaffer Kirmanî, Kuşeyrî ve Ahmed Serahsî gibi mutasavvıfların biyografilerini verirken Keşfu'l-Mahcûb'tan aynen aktarmalar yapar. Özetle, son dönemde doğulu ve batılı pek çok ilim adamının tasavvufu ilgili çalışma ve araştırmalarında Keşfu'l-Mahcûb'u kaynak olarak kullanmaktadırlar. Ülkemizde de son yıllarda artmakta olan akademik araştırmaların bir çoğununun bibliyografyasında yer almaktadır. Hucvirî'nin sadece mutasavvıfların sözlü ve menkıbelerini nakil ve rivayet ettiği şeyleri tahlil ve münakaşa ederek bir neticeye varması, tasavvufun âdâb ve erkânını nakletmesi, sûfilerin biyografilerini de ekleyerek kendine has bir usûlle ele alması, başka eserlerde görülmeyen on iki tasavvufî fırkaya yer vermesi Keşfu'l-Mahcûb'un başlıca özelliklerini teşkil etmektedir.

14 Bkz. Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, tak. Kasım Ensârî, ss. 24-28; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, çev. Abdülhâdî Kindîl, (Tercüme edenin girişi), ss. 165-176.

15 Bkz. Lamiî Çelebi, *Nefehât Tercümesi*, s. 24.